

УДК 811.111'33

Вікторія Колісник

ORCID 0000-0002-6292-5389

Віктор Литвиненко

ORCID 0000-0003-2519-5783

ДІАЛОГ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК АНАЛОГ УСНОГО РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖЕЙН ОСТІН «ГОРДІСТЬ І УПЕРЕДЖЕННЯ»)

Стаття присвячена аналізу діалогічного мовлення у романі Джейн Остін «Гордість та упередження» як яскравому прикладу усного розмовного мовлення. Спільними елементами діалогу є активність співрозмовників, спільність мови спілкування, стратегії його здійснення. До типів стратегії мовленнєвої поведінки належать стратегії виявлення згоди, зацікавленості, верифікації, спонукання мовця до пролонгування мовленнєвого ходу, повторів та перепитувань. Тема, соціальні норми, соціальні схеми, інтенціональна структура складають компоненти комунікації. Фактор мовленнєвої взаємодії становить тема, що виконує фатичну функцію макроінтенції. Своєю чергою її призначення полягає в підтримці та стабілізації соціальних відносин. У статті також розглядаються чотири класи реплік, що реалізують фатичну та конективно-фокусуєчу функції, інтеракціональну мобільність та інтенціональну організацію мовлення. Комунікативний фокус виражається через макроструктуру тексту. Не менш важливою умовою здійснення діалогічної взаємодії є комунікативно-інтенціональне наставлення мовця.

***Ключові слова:** мовленнєвий акт, інтенція висловлювання, стратегія мовленнєвої поведінки, діалогічне мовлення, комунікативно-інтенціональне наставлення мовця.*

DOI 10.34079/2226-3055-2024-17-30-94-100

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Роман Джейн Остін досліджували у різних аспектах, однак не було встановлено зв'язок вихідної та кінцевої інтенції діалогу. То ж практичною цінністю роботи вбачаємо в можливості застосування її матеріалів у практиці перекладу та при навчанні діалогічному й монологічному мовленню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження роману «Гордість та упередження» проводило багато науковців, аналізуючи різноманітні аспекти: вербальні засоби вираження емоцій (Іщенко, 2019; Яковчук та Худолій, 2021), концептуально-художню своєрідність архітекtonіки роману (Книш, 2022), інтерпретацію гендерних стереотипів (Бистров та Шуляк, 2009) та інші.

Актуальність статті зумовлена її відповідністю сучасній антропоцентричній парадигмі щодо виявлення комунікативних закономірностей функціонування мовних явищ.

Мета статті висвітлити значення діалогу для передачі усного мовлення художнього твору як яскравого засобу прояву особистого характеру персонажів та їхніх істинних прагнень комунікації.

Завдання дослідження – дослідити структура діалогу, встановити типи стратегій та визначити мету створення окремих частин діалогічного мовлення в художньому творі.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, діалог є найбільш природною формою

людського спілкування. Мовне діалогічне спілкування залежить від етнічних та соціальних факторів та є підпорядкованим психології міжособистісних відносин. Учасники діалогу ніби створюють на деякий час певний діалогічний мікросоціум на основі почуттів симпатії, дружби, кохання і т.д. або ж соціально-рольових відносин “покупець-продавець”, “мати-син” та ін.

Очевидно, що необхідною умовою діалогу є зустрічна активність партнерів по комунікації, спільність і знання мови спілкування, уявлень про світ та про стратегії й правила його здійснення. Складна взаємодія знань різних типів формує діалогічну компетенцію учасників спілкування, що проявляється в техніці мовленнєвого акта: осмисленні своїх і чужих думок, обміні запитаннями та відповідями, доречному вживанні привітань, прощань, інших засобів мовленнєвого етикету.

Також можна стверджувати, що діалог – це послідовність мовленнєвих актів, які належать різним особам. Репліка кожного учасника може включати один або кілька мовленнєвих актів, сукупність яких складає мовленнєвий крок, відображаючи таким чином динаміку спілкування. Проілюструємо це на прикладі.

“Intimate as you are, you must know how it is to be done.”

“But upon my honor I do not.” (Austen, 2007, с. 136)

Варто зазначити, що в діалозі є ряд стратегій, котрі спрямовані на досягнення певних цілей. Науковець П. Грайс і його послідовники стосовно максими ввічливості чи тактовності виділяють наступні особистісні стратегії мовленнєвої поведінки:

- 1) стратегія виявлення згоди;
- 2) стратегія зацікавленості;
- 3) стратегія верифікації;
- 4) стратегію спонукання мовця до пролонгування мовленнєвого ходу;
- 5) стратегію повторів та перепитувань (Grice, 1975).

Наведемо приклад використання стратегій із зазначеного роману Джейн Остін:

“Do not you want to know who has taken it?” [that Netherfield Park] cried his wife impatiently.

“You want to tell me and I have no objection to hear it.”

Із наведеного уривку стає зрозуміло, що місіс Бенет намагається подати певну важливу інформацію, застосовуючи стратегію зацікавлення. Натомість містер Бенет, хоча і неохоче, але все ж таки виявляє згоду на її отримання.

У межах наявних у прагматиці розбіжностей між зворотними та респонсивними реакціями, перші з яких – це відповідь на запит про інформацію, котрі є самостійні пропозиційно значущими мовленнєвими актами, а останні не функціонують самостійно. Відправляючи метакомунікативний сигнал підтакування, слухач виражає реакцію на те, що сповіщення отримане, усвідомлене і знаходить позитивний відгук.

Ознаками, важливими для опису й моделювання мовленнєвої взаємодії, є: тема діалогу, соціальні норми й конвенції, соціальні схеми, інтенціональна структура. Особливого значення тут набувають поняття соціальної норми й конвенції. На думку дослідника М. Попова конвенцію розглядають як «умовні домовленості або звичаї з приводу того, що говорити, що носити, що робити в деяких ситуаціях та в яких задані культурні зразки поведінки» (Попов та Мустафаєва, 2000, с. 36). Науковиця В. Судакова стверджує, що загальним поняттям «конвенціональність» називають поняття, «яким визначається здатність будь-якої соціальної спільноти, об’єднання створити смислове поле впорядкування процесів своєї життєдіяльності за допомогою узгодження певних правил, норм, обов’язків і відповідальності за їхнє недотримання або порушення» (Судакова, 2016, с. 182). У лінгвістиці під конвенціональністю розуміють соціальний вимір регулярних людських дій, імпліцитну систему правил, очікувань і поведінки.

То ж комунікативна діяльність спирається на конвенціональність як першого ряду, представленого системою граматичних правил, так і другого, поданою символічними

правилами поведінки. Тому, якщо комунікативні схеми стосуються структурного нормування, то мовленнєві стереотипи – змісту комунікативного процесу. А порушення вказаних норм призводить до непорозуміння, комунікативних конфліктів чи взагалі розриву спілкування.

Відомо, що організаційним фактором мовленнєвої взаємодії виступає тема. Під темою інтеракції розуміють спільний продукт її учасників, обмежений межами ситуації. Якщо фатичну функцію мови розглядати як один із різновидів макроінтенцій, то тема в такому випадку є засобом його реалізації. А функцією зазначеної макроінтенції є підтримка і стабілізація соціальних відносин. Ставлення до теми діалогу може реалізуватись двома способами: способом указівки на тему та її компоненти чи оцінкою подій і фактів.

Відмітимо, що ступінь близькості партнерів по комунікації в діалозі відображається у вигляді чотирьох груп: чоловік, дружина, дуже близький друг; знайомий; незнайомий, поза соціальним полем; незнайомий, у соціальному полі.

Як уже відзначалось, шляхом введення й розгортання теми реалізується фатична макроінтенція, що становить перший клас реплік.

Наприклад: “A single man of large fortune; four or five thousand a year. What a fine thing for our girls!”

“How so? how can it affect them?”

“My dear Mr. Bennet,” replied his wife, “how can you be so tiresome? You must know that I am thinking of his marrying one of them.”

У наведеному прикладі темою мовленнєвої взаємодії є перспективи заміжжя однієї з доньок.

Другий клас реплік, що входять до розмовної матерії діалогу, можна визначити як конективно-фокусуєчі. Вони управляють фокусом активності чи перебігом розмови, забезпечують перехід від теми до теми, зав’язку і закінчення діалогу, управляють увагою та наставленнями співрозмовників. Розрізняють вербальні, супрасегментні (гучність, висота тону, темп мовлення, експресивність) та невербальні (сміх, паузи, вираз обличчя) маркери конективно-фокусуєчих дій. Проілюструємо на прикладі.

“And so, you like this man’s sisters, too, do you? Their manners are not equal to his.”

“Certainly not, at first; but they are very pleasing women when you converse with them.”

Третій клас реплік характеризує інтеракціональну мобільність діалогу, тобто відображає ступінь ставлення співрозмовників.

Так, у розмові з міс Лукас та Джейн Місіс Бенет чітко виражає своє ставлення до нового знайомого за допомогою своїх висловлювань. Продемонструємо це:

“Miss Bingley told me,” said Jane, “that he [Darcy] never speaks much unless among his intimate acquaintance. With them he is remarkably agreeable.”

“I do not believe a word of it, my dear. If he had been so very agreeable, he would have talked to Mrs. Long. But I can guess how it was; everybody says that he is eat up with pride, and I dare say he had heard somehow that Mrs. Long does not keep a carriage, and had to come to the ball in a hack chaise.”

Четвертий клас дій відображає інтенціональну організацію мовленнєвої інтеракції. Ці дії реалізують регулятивну макроінтенцію. Крім фатичної та регулятивної макроінтенції, в діалозі може реалізуватись експресивна макроінтенція. Способи її реалізації від здійснення експресивних дій до цілих макродій (розповідей, описів і т.д.). Як стверджує науковець, «стратегію визначає макроінтенція одного (або всіх) учасників, обумовлена соціальними і психологічними ситуаціями» (Андрущенко та Скубашевська, 2010, с. 137). Наведемо приклад з роману «Гордість та упередження». Це уривок діалогічного мовлення у ситуації, де Шарлота Лукас, розмовляючи з Елізабет, висловлює власні міркування стосовно правильної стратегії поведінки закоханої дівчини.

“Well,” said Charlotte, “I wish Jane success with all my heart; and if she were married to

him to-morrow, I should think she had as good a chance of happiness as if she were to be studying his character for a twelvemonth. Happiness in marriage is entirely a matter of chance. If the dispositions of the parties are ever so well known to each other, or ever so similar beforehand, it does not advance their felicity in the least. They always continue to grow sufficiently unlike afterwards to have their share of vexation; and it is better to know as little as possible of the defects of the person with whom you are to pass your life.”

Тут Шарлота чітко і зрозуміло показує свою позицію стосовно шлюбу та ролі жінки в організації свого власного щастя через регулятивну макроінтенцію.

Основною властивістю діалогу, безпосередньо пов'язаною з реалізацією комунікативної функції, є тематична цінність. Необхідна умова спілкування – розуміння один одного. У діалозі основою цього є наявність єдиної теми розмови. При цьому тема це предмет сповіщення, а рема включає в себе основний зміст сповіщення і є комунікативним центром висловлювання. Інформаційним ядром (фокусом) висловлювання й тексту в цілому є рема. Фокус уваги та інформаційний фокус – компоненти комунікативного фокусу діалогу, тобто вираження найбільш значимої інформації даної діалогічної події. При виявленні комунікативного фокусу діалогу варто пам'ятати, що вся інформація пропозиціональна. Ми отримуємо знання у вигляді ряду пропозицій. Простий аргумент «her mind» і предикат «was difficult» як такі не є елементами інформації. Інформацією є пропозиція *Her mind was less difficult to develop*.

Формальним вираженням комунікативного фокусу в діалозі може бути макроструктура тексту, тобто теоретична реконструкція інтуїтивних понять, таких як фокус уваги та інформаційний фокус діалогу. Вона є вираженням найбільш важливої, значущої інформації діалогу в цілому. Існують певні правила, згідно з якими можна виділити макроструктури в текстах. До цих правил відносяться: синтаксична редукція (випущення незначних пропозицій); узагальнення (заміна кількох предметів чи властивостей, що належать до одного класу); інтеграція (заміна кількох пропозицій однією, загальною).

В основі створення мовленнєвого твору лежить комунікативно-інтенціональне наставлення мовця, що означає спрямованість висловлювання на вирішення певного мовного завдання спілкування. Іntenціональне наставлення – найважливіша складова спілкування, а його основні компоненти – обидва співрозмовники. Більшість учених вважають, що площина мовця представлена в значенні мовленнєвого твору як іллокутивне чи комунікативно-інтенціональне значення. Щодо сторони слухача – перлокутивного значення, то його, як правило, відносять до галузі психології і не включають у число мовних значень. Відомо, що вчений Сірль, який запропонував виділити 3 частини мовленнєвого акта – іллокуцію, локуцію і перлокуцію, вів своє дослідження з позиції психології. Однак пізніше поняття іллокуції було досить швидко засвоєно лінгвістикою. Послідовник Сірля Є. Девіс, розвиваючи теорію мовленнєвого акту, показав, що перлокуція – поняття складне, яке складається щонайменше з двох складових:

1) перлокутивного впливу, яке вміщене у змісті нашого мовлення і може мати різноманітні форми мовного вираження;

2) перлокутивної дії, яка засвідчує досягнення наших цілей спілкування і лежить за межами власного висловлювання (Davis, 2001, с. 54).

У ролі ланки, що пов'язує людину й мову, може виступити поняття інтенції: людина – це діяч, мова – це знаряддя, а інтенція поєднує їх у мовленнєву діяльність. Це співвідношення можна виразити за допомогою наступної формули: людина + інтенція + мова = мовленнєва діяльність.

Зрозуміло, що мовленнєва діяльність є одним із проявів людської життєдіяльності, а кожна дія пов'язана з певною метою. Можна припустити, що певна мета та дії, що її реалізують, у деяких випадках пов'язані з наступною метою мовця і служать або засобом

її реалізації, або каталізатором даного процесу. Першу із цих цілей називають вихідною ціллю чи інтенцією, а другу – кінцевою.

Проведемо аналіз висловлювання місіс Бенет у розмові з чоловіком.

“But, my dear, you must indeed go and see Mr. Bingley when he comes into the neighborhood.”

Вихідна інтенція місіс Бенет – змусити чоловіка провідати нового сусіда, а кінцева – видати за нього заміж одну з п’яти доньок. Як вихідна, так і кінцева інтенція зводяться до здійснення деякого акту. Так, у наведеному вище висловлюванні актом вихідної інтенції є спонукання до прояву люб’язності до сусідів, тоді як актом кінцевої інтенції, що важить значно більше для персонажа, виступає вигідний шлюб доньки.

Висновки. Проаналізувавши роман Джейн Остін «Гордість та упередження», робимо висновок, що письменниця застосовує діалог художнього твору як аналог усного мовлення, що виступає основним засобом взаємодії з читачем. Через репліки діалогів здійснюються стратегії виявлення згоди, зацікавлення, спонукання мовця до пролонгування мовленнєвих ходів. Авторка використовує різні типи реплік, включаючи макроструктури. Характерним елементом діалогічного мовлення в романі є спільна тема та зацікавленість співрозмовників. Якщо серед жінок це переважно теми щасливого майбутнього доньок, перспективи створення сім’ї та наряди, то чоловіки переважно обговорюють питання політики, економіки та різноманітних хобі. У творі мова виступає ланкою, котра поєднує мовця з його діями та намірами. Тому в діалогах чітко простежуються вихідні та кінцеві інтенції, що розуміє відрізняються.

У цілому, авторка використовує складання таких висловлювань, як реплік діалогу, що веде до створення більшої ступеня інтенсивності, більшої сили впливу на читача. Це сприяє створенню природності та динамічності мовлення персонажів, цим самим впливаючи на зростання цікавості до роману.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в можливості використання отриманих результатів для розкриття психологічних аспектів особистості за допомогою лінгвістичних засобів.

Бібліографічний список

Андрущенко, В. П. та Скубашевська, О. С., 2010. Мовні стратегії як чинник освітніх інновацій. *Філософські науки*, 35, с. 133–147.

Бистров, Я. В. та Шуляр, С. Р., 2009. Інтерпретація гендерних стереотипів у тексті роману Джейн Остін «Гордість і упередження». *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»*, 2, с. 9–11.

Іщенко, М. П., 2019. Вербальні засоби вираження емоцій у романі Джейн Остін «Гордість і упередження». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*, 38(2), с. 87–89.

Книш, А. В., 2022. Джейн Остін у пошуках щастя: «Гордість і упередження» в оригіналі й перекладі». *Магістр. Дипломна робота. Укр. держ. ун-т науки і технологій. Дніпро* [online] Доступно за: <<https://crust.ust.edu.ua/items/1d0022a7-2caf-4b5a-b85c-03733ad54618>> (Дата звернення 06.01.2023)

Попов, М. П. та Мустафаєва, Е. Т., 2000. Конвенціональність як принцип формування єдиного соціально-управлінського простору поліетнічних територіальних громад. *Державне будівництво*, 1, с. 34–51.

Судакова, В. М., 2016. Соціальні конвенції як смислові детермінанти процесів культурної самоорганізації. *Культурологічна думка: щорічник наук. праць. Інститут культурології Національної академії мистецтв України*, 10, с. 207–215.

Яковчук, Л. та Худолій, А., 2021. Вербальне вираження образу любові в книзі Джейн Остін «Гордість і упередження». *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 2, с. 20–24.

Austen, J., 2007. *Pride and Prejudice*. London: Worldsworth Classics.

Davis, J., 2001. *Phonetics and Phonology*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. 172 p.
Grice, H. P., 1975. *Logic and conversation*. [online] Available at:
<<https://www.ucl.ac.uk/ls/studypacks/Grice-Logic.pdf>>

References

Andrushchenko, V. P. and Skubashevskaya, O. S., 2010. *Movni stratehii yak chynnyk osvitynnikh innovatsii* [Language Strategies as a Factor of Educational Innovations]. *Filosofski nauky*, 35, pp. 133–147. (in Ukrainian).

Austen, J., 2007. *Pride and Prejudice*. London: Worldsworth Classics.

Bystrov, Ya. V. and Shuliar, S. R., 2009. *Interpretatsiia hendernykh stereotypiv u teksti romanu Dzhein Ostina «Hordist i uperedzhennia»* [Interpretation of Gender Stereotypes in the Text of the Novel “Pride and Prejudice” by Jane Austen]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Filolohichni nauky»*, 2, pp. 9–11. (in Ukrainian).

Davis, J., 2001. *Phonetics and Phonology*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag. 172 p.

Grice, H. P., 1975. *Logic and conversation*. [online] Available at:
<<https://www.ucl.ac.uk/ls/studypacks/Grice-Logic.pdf>>

Ishchenko, M. P., 2019. *Verbalni zasoby vyrazhennia emotsii u romanu Dzhein Ostina «Hordist i uperedzhennia»* [Verbal Means of Expression Emotions in the Novel “Pride and Prejudice” by Jane Austen]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia «Filolohiia»*, 38(2), pp. 87–89. (in Ukrainian).

Knysh, A. V., 2022. *Dzhein Ostin u poshukakh shchastia: «Hordist i uperedzhennia» v oryhyhali y perekladi*. [Jane Austen in Search of Happiness: “Pride and Prejudice” in the original and translation]. *Mahistr. Dyploмна робота. Ukr. derzh. un-t nauky i tekhnohohii. Dnipro* [online] Available at: <<https://crust.ust.edu.ua/items/1d0022a7-2caf-4b5a-b85c-03733ad54618>> (Accessed 06.01.2023) (in Ukrainian).

Popov, M. P. and Mustafaieva, E. T., 2000. *Konventsionalnist yak pryntsyp formuvannia yedynoho sotsialno-upravlynskoho prostoru polietnichnykh terytorialnykh hromad* [Conventionality as a Principle of Forming a United Social and Management Space of Polyethnic Communities]. *Derzhavne budivnytstvo*, 1, pp. 34-51. (in Ukrainian).

Sudakova, V. M., 2016. *Sotsialni konventsii yak smyslovi determinanty protsesiv kulturnoi samoorganizatsii* [Social Conventions as a Sense Determinants of the Cultural Self-Organization Processes]. *Kulturolohichna dumka: shchorichnyk nauk. prats. Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy*, 10, pp. 207–215. (in Ukrainian).

Yakovchuk, L. T. and Khudolii, A., 2021. *Verbalne vyrazhennia obrazu liubovi v knyzi Dzhein Ostina «Hordist i uperedzhennia»* [Verbal Expression of the Image of Love in the Book “Pride and Prejudice” by Jane Austen]. *Zbirnyk naukovykh prats ΛΟΗΟΣ*, 2, pp. 21–24. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 05.04.2024

Victoria Kolisnyk, Victor Lytvynenko

LITERARY DIALOGUE AS AN ANALOG OF ORAL SPEECH (BASED ON NOVEL “PRIDE AND PREJUDICE” BY JANE AUSTEN)

The article is focused on the analysis of the dialogical speech in the novel “Pride and Prejudice” by Jane Austen as a bright example of oral speech. Its participants create a micro-society based on affection, friendship, love, and other feelings. The common elements of the dialogues are the following: interlocutors’ activity, shared language of communication, common ideas on the world, and strategies for providing such communication. A complicated interaction of various types of knowledge forms a dialogical competence of the participants,

which is reflected in the technique of a speech act, in particular realizing the interlocutor's and one's own thoughts, exchange of questions and answers, proper addressing, greeting and other means of speech etiquette.

The types of speech behaviour strategies include the expression of consent, interest, verification, a speaker's inducement to prolong a speech act, iterations and asking for reassuring.

While sending a metacommunicative signal of agreeing, a listener expresses the reaction on receiving the message, realizing it and finding a positive response.

The theme, social norms, social schemes, and intentional structure compose components of communication that are very important for the description and modification of a speech interaction. The notions of social norms and convention gain special importance. In linguistics, conventionality implies the social assessment of regular human activities, an implicit system of rules, expectations and behaviour.

Thus, communicative activity is based on the conventionality of the first class, presented by a system of grammar rules as well as by the second group, expressed by the symbolic behavioural rules. So, while communicative schemes concern a structural norm, speech stereotypes refer to the contents of the communicative process. Breaking of the mentioned norms leads to misunderstanding, communication conflicts or a complete break of relations.

One of the main factors of speech interaction is the theme, which means a common product of its participants, restricted by the limits of a situation. It performs the phatic function that is one of the macrointention variations. In its turn, its aim is to support and stabilize social relations. The attitude to the theme can be realized in two ways: either by indication on the theme or its components or by appreciation of facts and events.

The article also deals with the four classes of utterances, which realized phatic, connective, and focusing functions as well as interactive mobility and intentional organization of speech. Communicative focus is expressed via text macrostructure.

A speaker's communicative and intentional set is also of vital importance. It lies in the basis of creating a speech work and means the direction of an utterance at solving some speech problem of communication. Intention links humans and language and results in speech activity.

Keywords: speech act, intention of utterance, strategy of speech behaviour, dialogical speech, a speaker's communicative and intentional set.